

УДК 351.862.4:332.12(043.3)

В. Є. Валенков,
здобувач, Чорноморський національний університет ім. Петра Могили

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ

V. Valenkov,
postgraduate student of Petro Mohyla Black Sea National University (Nikolaev, Ukraine)

REGIONAL ASPECTS OF FORMATION AND REALIZATION OF THE SOCIAL POLICY OF THE STATE

У статті розглянуто просторовий аспект реалізації соціальної політики держави; систематизовано характерні ознаки та структурні елементи соціального потенціалу регіону; окреслено завдання формування соціального потенціалу регіону; запропоновано методикку оцінювання соціального потенціалу регіону.

In the article the spatial aspect of realization of social policy of the state is considered. The characteristic features and structural elements of the social potential of the region are systematized, the task of forming the social potential of the region is outlined; , the method of estimating the social potential of the region is proposed.

Ключові слова: соціальна сфера, соціальна політика, соціально-орієнтована економіка, державна соціальна політика, регіональна соціальна політика, соціальна політика регіону, соціальний потенціал регіону.

Key words: social sphere, social policy, socially oriented economy, state social policy, regional social policy, social policy of the region, social potential of the region.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний етап розвитку України характеризується поглибленням процесів децентралізації державного управління, формуванням новітньої моделі регіонального управління та активізацією сукупного економічного, соціального, ресурсного потенціалу регіонів для забезпечення сталого зростання держави. Враховуючи те, що останнім часом робиться акцент саме на соціальній складовій розвитку держави актуальним є визначення особливостей формування та оцінювання соціального потенціалу регіонів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти соціального потенціалу регіону досліджували такі науковці: Амоша О., Борисевич В., Бульба В., Гейзлер П., Горбунова С., Григор'єва В., Грішнова Є., Діденко Н., Іванова І., Канигін Ю., Карамішев Д., Каргаполова К., Ковтун І., Козуб В., Коротич О., Лактіонов В., Лесечко М., Лібанова Е., Мальцев В., Мамонова В., Мелякова А., Морозов О., Прохорова В., Сидорчук О., Скуратівський В., Фатєєв В., Халецька А. та інші.

Проте особливості формування та діагностики соціального потенціалу регіону потребують глибшого пізнання і продовжують бути актуальним об'єктом наукового пошуку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є системне представлення регіональних аспектів формування та оцінювання соціального потенціалу держави.

ВСТУП

Головним інструментом створення соціальної держави є соціальна політика. Сутність соціальної політики держави полягає в тому, що вона безпосередньо впливає на стратегічну ціль соціально-економічного розвитку дер-

жави, тобто досягнення стійкого зростання, що покращує соціальні умови, підвищує соціальний потенціал, посилює ефективність процесу суспільного відтворення.

Світова практика засвідчила, що соціальний потенціал держави напряму залежить від економічного зростання. Так, найсильніші економічні кризи продемонстрували, що ринок сам по собі не здатний нормально функціонувати й гарантувати всьому населенню мінімум благ і послуг. А деструктивні наслідки раптового зубожіння широких верств населення підтвердили важливість добробуту суспільства для нормальної роботи всієї економічної системи.

Одночасно слід наголосити на тому, що для держави загального добробуту, так званої соціальної держави, неприйнятна чиста економічна логіка, бо вона не бере до уваги фактор макросоціальної рівноваги та соціально-психологічні аспекти розвитку. Однак, якщо держава закладає у базис свого розвитку лише соціальні компоненти, то така стратегія та політика також є непродуктивною. Важливо спрямовувати зусилля держави на досягнення такого оптимального стану національної економіки коли економічні та соціальні чинники знаходяться в тісному взаємозв'язку і доповнюють один одного.

У країнах Європейського союзу соціальний розвиток визначається такими основними орієнтирами стратегії розвитку держав:

- пріоритет соціальних аспектів розвитку людського капіталу;
- впровадження стратегічного принципу " корегуючої диференціації" положення соціальних груп;
- досягнення компромісу між положеннями ринкової економіки і соціальної держави шляхом формування ефективних механізмів первинного розподілу на основі соціальної рівноваги;
- досягнення продуктивної взаємодії соціальних партнерів та ефективне вирішення соціально-трудоових конфліктів;

— досягнення продуктивної взаємодії різних політичних сил і безперервного вдосконалення демократичної системи;

Україна є соціально-орієнтованою державою, що визнає людину найвищою соціальною цінністю, спирається у своєму розвитку на соціальну макросистему, в якій головною дійовою особою є індивід, що виконує в межах даної системи певну соціальну роль. Соціальну макросистему можна розглядати як сукупність індивідів, їх соціальних дій, взаємодії та відносини, які є стійкими і відтворюються в історичному процесі, переходячи з покоління в покоління.

Характерною рисою для соціальної макросистеми України є різноманітність розвитку регіонів в аспектах культури, природно-кліматичних, географічних, екологічних умов, а також процесів трансформації соціальних і побутових потреб, організації праці й відпочинку.

Тому надзвичайно актуальним представляється просторовий аспект проблеми. В цьому зв'язку в якості об'єктів дослідження на першу чергу виступають регіони та їх соціальний потенціал.

РЕЗУЛЬТАТИ

Регіональний / просторовий підхід до реалізації положень Стратегії сталого розвитку "Україна — 2020" передбачає, з одного боку, врахування різноманітних природних, геополітичних, економічних, демографічних, етнокультурних та інших умов, що притаманні окремим регіонам країни, а з іншого — прагнення до формування умов ефективного функціонування єдиного відкритого економічного простору.

Методологічною базою регіонального підходу є наступне положення: "Економіка України — не монооб'єкт, а складна організаційно-економічна система взаємопов'язаних сфер господарської діяльності людей, якій властива технологічна та територіально-галузева пропорційність, яка функціонує на базі вертикальних та горизонтальних взаємодій і є складовою світогосподарських зв'язків та глобалізаційних процесів. Феномен глобалізації став у наш час найбільш характерною ознакою нових відносин не лише в економічних питаннях, а й у соціальній складовій розвитку держави. У зв'язку з цим все актуальнішим стає питання пошуку нових підходів до формування та реалізації соціальної політики на державному та регіональному рівнях.

Зазначене у межах обраної теми статті вимагає констатації існування певних відмінностей між поняттями "регіональна соціальна політика" та "соціальна політика в регіоні".

Під регіональною соціальною політикою розуміють комплекс заходів вищих органів державної влади соціально-економічного, правового, організаційного та культурно-морального характеру, спрямованих на соціальний розвиток регіонів з врахуванням існуючих ресурсних обмежень і можливостей. Тобто регіональна соціальна політика знаходиться на перетині інтересів державної регіональної політики та соціальної політики уряду. Відповідно, регіональна соціальна політика по суті повинна спиратися на засади державної соціальної політики та враховувати пріоритети державної регіональної політики [7].

Регіональна соціальна політика має бути спрямованою на розроблення стратегії соціального розвитку на макrorівні, на формування єдиної соціальної єдності,

обов'язково враховувати пріоритети державної регіональної політики та бути двостороннім процесом взаємодії центральних та місцевих органів держави. Регіональна соціальна політика має відображати комплексне інтегративне бачення проблем соціальної політики як на рівні держави в цілому, так і на рівні регіонів [3].

Соціальна політика в регіоні спрямована на практичну реалізацію комплексу заходів щодо розвитку соціальної сфери в регіоні. Соціальна політика в регіоні виробляється регіональними органами влади та органами місцевого самоврядування з урахуванням сформованої загальної концепції державної соціальної політики. У практиці управління соціальна політика в регіоні зводиться до окремих заходів щодо забезпечення гарантованого соціального мінімуму та реалізації екстрених заходів при виникненні надзвичайних ситуацій у соціальній сфері. Досить часто окремі регіони стають своєрідними полігонами для здійснення державних соціальних програм та технологій, що є відображенням соціальної політики в регіоні. Проте регіональні органи влади та органи місцевого самоврядування покликані не лише реалізовувати соціальну політику в межах свого територіального поділу, але й формувати стратегію і тактику проведення соціальних реформ на своїй території в межах установлених повноважень та можливостей використання власних засобів за підтримуючою та консультативною позицією держави. Це характерно для регіонів, у яких формується і реалізується активна соціальна політика [5, с. 170].

Соціальна політика в регіоні та регіональна соціальна політика мають доповнювати одна одну.

Рівень ефективності реалізації соціальної політики є фундаментальним чинником формування соціального потенціалу регіону.

Соціальний потенціал регіону представляє сукупність можливостей / ресурсів (людських, природних, матеріальних, фінансових, інноваційних та інших) територіального забезпечення найбільш сприятливих умов життєдіяльності населення.

З цієї точки зору, соціальний потенціал регіону має двоїстий характер. З одного боку, він містить комплекс умов, що визначають можливості життєдіяльності людини, соціальних груп та суспільства в цілому. В цьому ракурсі потенціал безпосередньо пов'язаний з невиробничою сферою, в межах якої відбувається задоволення соціальних потреб. З іншого боку, соціальний потенціал створює можливість для забезпечення процесу господарської діяльності, і, таким чином, він є необхідною та основною складовою виробничої сфери в частині використання людського капіталу.

Враховуючи двоїстий характер соціального потенціалу, слід погодитися з існуючою думкою науковців [1—7] про соціальний потенціал як про головну характеристику територіального соціального розвитку. Відображаючи цілі розвитку, складові соціального потенціалу виступають як базові орієнтири розвитку, і обумовлюють стратегічні напрями поведінки суб'єктів господарювання, їх тактичні та оперативні дії.

Виходячи з сутності соціального потенціалу регіону та з урахуванням розглянутих підходів до його структуризації, Коленда Н. [1] виділяє такі його компоненти:

- демографічний потенціал;
- фертильний потенціал;
- соціально-інфраструктурний потенціал;

Таблиця 1. Показники соціального потенціалу регіону

	Показники соціального потенціалу регіону	Одиниці виміру
СП1	Тривалість життя населення (в т.ч. чоловіків, жінок)	Років
СП2	Рівень освіти (доля населення, що навчається в початкових, середніх і вищих учбових закладах від загального числа населення регіону)	%
СП3	ВРП на душу населення	%
СП4	Рівень безробіття	%
СП5	Рівень інфляції (індекс споживчих цін)	%
СП6	Частка населення з доходами нижче величини прожиткового мінімуму (межі бідності)	%
СП7	Природний приріст населення	%
СП8	Забезпеченість житлом	м ² /люд.
СП9	Кількість померлих у віці до 1 року	Осіб /1000 народжених
СП10	Співвідношення між доходами 10% самих високодохідних і 10% самих нізкодохідних груп населення	Раз
СП11	Рівень кримінальної активності населення (кількість осіб, які вчинили злочини на 10 000 населення)	Осіб /10 000 населення
СП12	Рівень захворюваності (кількість всіх первинних звернень за медичною допомогою в лікувально-профілактичні установи на 10 000 населення)	Осіб /10 000 населення
СП13	Рівень забезпеченості населення медичним персоналом (кількість лікарів та середнього медичного персоналу на 10 тис. осіб)	Осіб /10 000 населення
СП14	Рівень забезпеченості населення амбулаторно-поліклінічними установами (число приміщень у змiну на 10 тис. осіб)	Осіб /10 000 населення
СП15	Рівень шлюбності(кількість осіб, які взяли шлюб у певному році на 10 тис. осіб)	Осіб /10 000 населення

- потенціал зайнятості;
- потенціал соціальної політики;
- потенціал соціальної солідарності.

Формування соціального потенціалу регіону повинно передбачати: проведення ефективної демографічної політики; пропагування інституту сім'ї, планування народжуваності; проведення ефективної соціальної політики та політики зайнятості; розширення соціальної інфраструктури регіону та стимулювання її розвитку; зростання обсягу соціальних інвестицій; підвищення якості надання соціальних послуг; удосконалення соціальних стандартів та проведення контролю за їх дотриманням; створення сприятливих умов для формування регіональних соціальних мереж; збереження та примноження національних традицій.

Реалізація соціального потенціалу регіону має забезпечити: зростання показників народжуваності населення, середньої тривалості життя; зменшення рівня смертності, включаючи смертність немовлят; позитивне міграційне сальдо; зменшення кількості абортів, розлучень, неблагополучних сімей та дітей, які виховуються в таких сім'ях а також дітей-сиріт; покращення якості та доступності освітніх, культурних, транспортних, комунальних та інших видів соціальних послуг; покращення якісних та кількісних показників рівня розвитку соціальної інфраструктури регіону; зростання показників зайнятості населення та рівня середньої заробітної плати в регіоні; покращення рівня соціальної захищеності населення; зниження рівня соціальної напруги в регіоні; зростання рівня довіри населення до місцевої влади [1].

Зазначене доводить, що соціальний потенціал не тільки відображає цілі розвитку, але і є основним "вимірником" рівня ефективності функціонування різних сфер суспільного відтворення. Традиційно ефективність визначають як співвідношення результатів і використаних ресурсів на досягнення стратегічних цілей певної системи та реалізації її інтересів Категорія "ефективність" ґрунтовно визначена та обґрунтована в економічній науці, всебічно розглянута вона і в теорії менеджменту. У соціальній сфері ефективність передбачає обґрунтування одержаних результатів і оцінку їх впливу на суспільство, що передбачає використання розгалуженої системи соціальних показників, які б у ком-

плексі відбивали об'єктивні соціально-економічні процеси і суб'єктивне самопочуття населення.

Методологічна база стратегій соціально-економічного розвитку регіонів в даний час доповнюється методичними інструментами регіональної діагностики. Науковцями розроблено ряд методик для кількісної та якісної оцінки економічного потенціалу регіону та його складових (матеріальних ресурсів, трудового, інноваційного та інвестиційного потенціалів). Експерти розглядають оцінювання як інструмент, що надає можливість аналізувати ефективність як управлінської діяльності органів влади, так і системи державного управління загалом.

Оцінювання повинно проводитися та системній основі. Це свідчить про науково-дослідницьку сутність цього процесу, дотримання строгого порядку та правил. Обов'язково повинні бути визначені стандарти (норми) або очікувані результати згідно з якими здійснюється порівняння. Нарешті за результатами оцінювання повинні бути визначені комплекс заходів спрямованих на вдосконалення певних програм чи політики певного напрямку [2, с. 270].

Проблема оцінки соціального потенціалу регіону полягає в тому, що як і потенціал будь-якої іншої системи, соціальний потенціал не має чітких кількісних критеріїв та інструментів виміру. Обов'язковою умовою є порівнянність результатів оцінювання складових соціального потенціалу.

Оцінювання соціального потенціалу регіону доцільно проводити за трьома етапами. На першому етапі правомірно провести оцінку поточного стану соціальної сфери, для чого виділити соціальний блок та відповідні йому соціальні показники. Соціальні показники — це статистичні показники, які ґрунтуються на спостереженнях, моніторингу, та безпосередньо відбивають кількісні. Система показників повинна як відображати ступінь досягнення стратегічних цілей регіону, так і характеризувати основні чинники позитивних чи негативних зрушень. А також відповідати наступним вимогам: повноті, збалансованості, чутливості, можливості інтерпретації, доступності та надійності даних, раціональності використання. Цей етап є інформаційною основою. Основна мета — найточніше відобразити рівень ефективного управління. Нами доповнено перелік індикаторів що характеризують проблем і тенденції соціального

розвитку який представлено в наукових працях Прохорової В.М. [4]. Доповнений перелік забезпечить інформаційною базою процес її формування, реалізації та коригування на регіональному рівні (табл. 1).

На другому етапі здійснюється діагностика. Для вирішення завдання агрегації аналізованих показників доцільно використовувати індексний метод об'єднання різномірних показників, на основі якого здійснюється розрахунок інтегрального показника — індексу соціального потенціалу регіону.

Вихідні показники (табл. 1) з різними одиницями вимірювання необхідно привести до нормованого виду. Для цього доцільно використовувати метод ранжування, коли кожному показнику ставиться у відповідність оцінка у балах.

Індекс соціального потенціалу регіону доцільно визначати наступним чином:

$$I_{СП} = \sum_{n=1}^N \Pi(n)$$

де n — показники соціального потенціалу регіону;

N — число показників соціального потенціалу регіону;

Π — бальна оцінка, відповідна значенням до k -го показника.

На основі ознайомлення з офіційними нормативно-правовими документами та отриманими розрахунками необхідно дослідити досягнутий рівень керованість об'єкта та визначити який рівень потенційно можливий.

Індекс соціального потенціалу регіону є об'єктивною характеристикою можливостей регіону до самостійного подолання кризових явищ за допомогою мобілізації внутрішніх резервів та джерел зростання. Однак слід враховувати особливості, що притаманні регіональній економіці, яка володіє значною інерційністю. Ця риса на практиці констатує, що за невеликий проміжок часу, коли домінують сприятливі тенденції, не можливо кардинально змінити процес міжрегіональної диференціації.

Завдання третього етапу — порівняльний аналіз для визначення ступеня відхилення керованості об'єкта. Також здійснюється прогнозування перспективної ситуації на основі комплексу корегуючих заходів.

ВИСНОВКИ

Оскільки основу соціального потенціалу регіону становить працездатне населення, що одночасно є суб'єктом ринкових відносин у невиробничій сфері та головним ресурсом у виробничій сфері, існує можливість забезпечити конвергію показників рівня соціально-економічного розвитку територій по горизонталі та вертикалі за допомогою інтегрального показника — індексу соціального потенціалу регіону. Цей показник є індикатором зміни ефективності державного управління в сфері соціальної політики, який дає можливість діагностувати досягнутий рівень задоволення інтересів населення у певному регіоні.

Література:

1. Коленда Н.В. Соціальний потенціал: рівні, типи, складові [Електронне видання] / Н.В. Коленда // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2014. — № 2. — Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/197.pdf>

2. Кузьминчук Н.В. Підходи до діагностики соціально-економічного потенціалу регіону як основи ефективної стратегії управління / Н.В. Кузьминчук, Т.М. Куценко // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2016. — № 4. — С. 269—284.

3. Панкова Л.І. Соціальний потенціал суспільства: сучасний стан, тенденції та особливості розвитку / Л.І. Панкова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер.: Економіка. — 2010. — Т. 145, Вип. 132. — С. 5—9.

4. Прохорова В.М. Соціальний потенціал регіону: методологічні аспекти / В.М. Прохорова // Вісник Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки. — 2013. — Вип. 1 (6). Т. 1. — С. 217—223.

5. Плотницька С.І. Соціальна сфера регіону як об'єкт соціальної політики / С.І. Плотницька // Економіка і регіон. — 2011. — № 4. — С. 169—173.

6. Стоянець Н.В. Методологічні аспекти соціально-економічного розвитку регіону / Н.В. Стоянець // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. — 2015. — № 2 (2). — С. 208—213.

7. Татаревська М.С. Регіональна соціальна політика: особливості формування та реалізації / М.С. Татаревська, О.О. Лосікова // *Dynamika naukowych badan* — 2013: materialy IX Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (07—15 lipca 2013 roku). — 2013. — Vol. 2. — S.27—32. — Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2505/1>

References:

1. Kolenda, N.V. (2014), "Social potential: levels, types, constituents", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, [Online], vol. 2, available at: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/197.pdf> (Accessed 2 Feb. 2014).

2. Kuz'mynchuk, N. V. and Kutsenko, T.M. (2016), "Approaches to the diagnosis of socio-economic potential of the region as the basis for an effective management strategy", *Marketing i menedzhment innovatsij*, vol. 4, pp. 269—284.

3. Pankova, L. I. (2010), "Social potential of society: the current state, trends and peculiarities of development", *Naukovi pratsi [Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylians'ka akademii"]*. Serii: Ekonomika, vol. 145 (132), pp. 5—9.

4. Prokhorova, V.M. (2013), "Social potential of the region: methodological aspects", *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Ekonomichni nauky*, vol. 1 (6), pp. 217—223.

5. Plotnyts'ka, S.I. (2011), "The social sphere of the region as an object of social policy", *Ekonomika i rehion*. vol. 4, pp. 169—173.

6. Stoianets', N.V. (2015), "Methodological aspects of socio-economic development of the region", *Naukovyj visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu*. Ser.: Ekonomika, vol. 2 (2), pp. 208—213.

7. Tatarevs'ka, M.S. and Losikova, O.O. (2013), "Regional social policy, especially the formation and implementation", *Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii "Dynamika naukovych bada?"* — 2013". [Online], vol. 2, available at: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2505/> (Accessed 2 Aug 2013).

Стаття надійшла до редакції 26.10.2017 р.